

**INGLIZ VA O'ZBEK PAREMIOLOGIK BIRLIKLARIDA "ONA"
OBRAZINING SEMANTIK QAMROVI**

Muhammadiyeva Gulshoda Raxmatulla qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti 2-kurs magistranti

Maxmadiyeva Gulchehra

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD), dotsent,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek maqollarida "ona" konseptining semantik maydoni qiyosiy-lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqollarda ona obrazi xalq tafakkuri, milliy qadriyatlar, axloqiy qarashlar, oilaviy munosabatlar va tarbiyaviy tajribaning muhim ifodachisi sifatida namoyon bo'ladi. O'zbek paremiologiyasida "ona" konsepti, avvalo, mehr, fidoyilik, tarbiya, duogo'ylik, hayot manbai, oila markazi va farzand taqdiriga mas'ullik kabi semantik belgilar orqali ochiladi. "Onaning ko'ngli bolada, bolaning ko'ngli dalada", "Ona bilan bola – gul bilan lola", "Ona – daraxt, bola – meva" kabi maqollar ona va farzand o'rtasidagi ruhiy yaqinlik, tabiiy bog'liqlik va tarbiyaviy munosabatni ifodalaydi. Ingliz maqollarida esa "mother" konsepti ko'proq oilaviy o'xshashlik, avlod davomiyligi, tarbiya ta'siri, mehr va ma'naviy tayanch semalari orqali namoyon bo'ladi. "Like mother, like daughter", "The hand that rocks the cradle rules the world", "A mother's love never grows old" kabi birliklar ona obrazining jamiyat, avlod va shaxs shakllanishidagi o'rnini ko'rsatadi. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy, semantik va lingvokulturologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda "ona" konsepti universal insoniy qadriyatlarni ifodalasa-da, uning milliy-madaniy talqinida ayrim farqlar mavjud. O'zbek maqollarida ona obrazi ko'proq muqaddaslik, duogo'ylik va oilaviy birdamlik bilan bog'lansa, ingliz maqollarida tarbiya, ijtimoiy ta'sir va shaxsiy mustaqillik jihatlari kuchliroq ko'zga tashlanadi. Shu bois "ona" konsepti ikki xalq paremiologik fondida ham markaziy lingvokulturologik birlik sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: *ona konsepti, maqol, semantik maydon, paremiologiya, lingvokulturologiya, o'zbek maqollari, ingliz maqollari..*

KIRISH

Maqollar har bir xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari va milliy-madaniy qadriyatlarini o'zida jamlagan ixcham, lekin chuqur mazmunli paremiologik birliklar hisoblanadi. Ularda inson hayoti, oila, tarbiya, mehnat, vatan, do'stlik, mehr-oqibat kabi tushunchalar obrazli va baholovchi shaklda ifodalanadi. Ana shunday muhim tushunchalardan biri "ona" konseptidir. Ona obrazi deyarli barcha xalqlar madaniyatida mehr, hayot, tarbiya, himoya, sabr, fidoyilik va ma'naviy tayanch ramzi sifatida talqin qilinadi. Ingliz va o'zbek maqollarida ham "ona" konsepti muhim semantik maydonga ega bo'lib, u xalqning oilaga, farzand tarbiyasiga, ayol mavqeiga va avlod davomiyligiga bo'lgan munosabatini aks ettiradi. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek maqollarida "ona" konseptining semantik qamrovi, uning asosiy ma'no qatlamlari, milliy-madaniy xususiyatlari va qiyosiy jihatlari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METODOLOGIYA

Paremiologiya va konseptologiya masalalari jahon tilshunosligida keng o'rganilgan. W. Mieder, A. Taylor, N. Norrick, A. Dundes kabi olimlarning tadqiqotlarida maqollar xalq tafakkuri, madaniy xotira, ijtimoiy tajriba va axloqiy baholash vositasi sifatida talqin qilingan. Ayniqsa, W. Mieder maqollarni xalq donishmandligining qisqa, obrazli va avlodan-avlodga o'tuvchi shakli sifatida baholaydi. A. Taylor esa maqollarning shakliy barqarorligi, mazmuniy umunlashmalari va xalq og'zaki ijodidagi o'rniga alohida e'tibor qaratadi. Konsept tushunchasi esa kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya va semantik tahlil doirasida o'rganilib, u til orqali ifodalanuvchi madaniy-bilish birligi sifatida qaraladi.

O'zbek tilshunosligida maqollar va ularning lingvokulturologik xususiyatlari Sh. Shomaqsudov, Sh. Shorahmedov, M. Sodiqova, M. Jo'rayev, N. Mahmudov, Sh. Safarov kabi olimlarning ilmiy qarashlari asosida tahlil qilingan. O'zbek xalq maqollarida oila, ota-ona, farzand, odob, mehr, tarbiya va jamiyat munosabatlari juda muhim mavzular qatoriga kiradi. "Ona" konsepti bu tizimda markaziy o'rin tutadi, chunki o'zbek madaniyatida ona nafaqat farzand dunyoga keltiruvchi shaxs, balki mehr manbai, tarbiyachi, duo qiluvchi, oilani birlashtiruvchi va ma'naviy qadriyatlarni avlodga yetkazuvchi obraz sifatida talqin etiladi.

Ushbu maqolada tahlil materiali sifatida ingliz va o'zbek xalq maqollaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida tavsifiy tahlil, qiyosiy tahlil, semantik maydon tahlili va lingvokulturologik yondashuv metodlari qo'llanildi. Tavsifiy metod orqali maqollardagi "ona" obrazining asosiy ma'no belgilari aniqlashtirildi. Qiyosiy metod yordamida ingliz va o'zbek maqollaridagi umumiy va farqli jihatlari belgilandi. Semantik tahlil orqali "ona" konseptining yadro va periferik semalari ajratildi.

Lingvokulturologik yondashuv esa maqollarda aks etgan milliy qadriyatlar, oilaviy munosabatlar va tarbiyaviy qarashlarni ochib berishga xizmat qildi.

TAHLIL

Ingliz va o'zbek maqollarida "ona" konsepti keng semantik maydonga ega bo'lib, u bir necha asosiy ma'no guruhlarini tashkil etadi. Birinchi semantik qatlam — onaning mehr va fidoyilik manbai sifatida tasvirlanishidir. O'zbek xalq maqollarida ona mehrining cheksizligi, farzand uchun doimiy qayg'urishi va ruhiy bog'liqligi kuchli ifodalanadi. Masalan, "Onaning ko'ngli bolada, bolaning ko'ngli dalada" maqolida ona qalbining doimo farzand bilan bog'liq ekani ko'rsatiladi. Bu maqolda "ko'ngil" leksemasi muhim semantik vazifa bajaradi, chunki u aql yoki tashqi munosabatni emas, balki qalb, ruhiy kechinma, mehr va ichki bog'liqlikni anglatadi. Ingliz tilidagi "A mother's love never grows old" maqolida ham ona mehrining vaqt bilan yo'qolmasligi, uning doimiy va barqaror tuyg'u ekani ifodalanadi.

Ikkinchi semantik qatlam — ona va bola o'rtasidagi tabiiy, biologik va ma'naviy bog'liqlikdir. O'zbek tilidagi "Ona bilan bola – gul bilan lola" maqoli ona va farzand munosabatini go'zallik, uyg'unlik va tabiiy yaqinlik orqali ifodalaydi. "Ona – daraxt, bola – meva" maqolida esa ona hayot manbai, farzand esa uning davomchisi sifatida talqin qilinadi. Bu obrazli ifoda o'zbek madaniyatida avlod davomiyligi, nasl, tarbiya va oilaviy barqarorlik g'oyalari bilan bog'liq. Ingliz maqollarida ham ona va farzand o'rtasidagi o'xshashlik "Like mother, like daughter" maqoli orqali beriladi. Ushbu maqol farzand xarakteri, xulqi yoki tashqi ko'rinishida onaga xos belgilar davom etishini anglatadi.

Uchinchi semantik qatlam — onaning tarbiyaviy vazifasi bilan bog'liq. O'zbek xalq maqollarida ona ko'pincha farzand odobi, axloqi va insoniy kamoloti uchun mas'ul shaxs sifatida tasvirlanadi. Ona bolaga faqat mehr bermaydi, balki unga hayotiy saboq, odob, sabr va insoniylik mezonlarini ham o'rgatadi. Ingliz maqollarida bu g'oya "The hand that rocks the cradle rules the world" maqolida juda kuchli ifodalangan. Bunda beshikni tebratgan qo'l, ya'ni ona, kelajak avlodni tarbiyalaydigan kuch sifatida talqin qilinadi. Maqol mazmuniga ko'ra, ona tarbiyasi nafaqat oilaga, balki butun jamiyat taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchi semantik qatlam — onaning muqaddaslik va hurmat ramzi sifatida talqin qilinishidir. O'zbek madaniyatida ona obrazi nihoyatda yuksak qadrlanadi. Ona duosi, ona roziligi, ona mehrining muqaddasligi xalq tafakkurida alohida o'rin tutadi. Maqollarda ona faqat biologik shaxs emas, balki oilaning ma'naviy markazi sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz maqollarida ham ona hurmatga loyiq obraz sifatida ko'rsatiladi, biroq bu hurmat ko'proq uning tarbiyaviy va ijtimoiy ta'siri orqali ochiladi. Demak, o'zbek paremiologiyasida "ona" konseptining emotsional-

muqaddaslik jihati kuchliroq bo'lsa, ingliz paremiologiyasida uning ijtimoiy-tarbiyaviy funksiyasi ko'proq ko'zga tashlanadi.

Beshinchi semantik qatlam — ona obrazining avlod davomiyligi va nasl bilan bog'lanishidir. “Like mother, like daughter” maqoli ingliz tilida farzandning onaga o'xshashligi, oilaviy xususiyatlarning avloddan-avlodga o'tishini bildiradi. O'zbek tilida esa bu mazmun “Ona – daraxt, bola – meva” kabi maqollarda yanada obrazliroq shaklda beriladi. Daraxt va meva munosabati orqali ona va farzand o'rtasidagi uzviylik, sabab-natija aloqasi va tarbiya natijasi ochib beriladi. Bu turdagi maqollar “ona” konseptining biologik, axloqiy va madaniy davomiylik bilan bog'liq semalarini yuzaga chiqaradi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek maqollarida “ona” konsepti universal va milliy-madaniy semalarning uyg'unligidan tashkil topadi. Har ikki tilda ona mehr, tarbiya, farzand, oila va avlod davomiyligi bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Bu universal jihat insoniyat madaniyatida onaning umumiy qadriyatlarga ega obraz ekanini ko'rsatadi.

O'zbek maqollarida “ona” konseptining yadro semalari sifatida mehribonlik, fidoyilik, duogo'ylik, muqaddaslik, tarbiya, oila markazi va farzandga ruhiy bog'liqlik ajralib turadi. Ingliz maqollarida esa ona konsepti tarbiya, ijtimoiy ta'sir, o'xshashlik, avlod davomiyligi va oilaviy tajriba kabi semalar orqali ifodalanadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek maqollarida ona obrazi ko'proq emotsional va axloqiy-muqaddas mazmunga ega. Ingliz maqollarida esa ona obrazi amaliy, tarbiyaviy va ijtimoiy vazifa bilan bog'liq holda ifodalanadi. Bu farq ikki xalqning madaniy tafakkuri, oilaviy qadriyatlari va jamiyatdagi ona mavqeini aks ettiradi.

Semantik maydon nuqtai nazaridan “ona” konseptining yadro qismida mehr, farzand, tarbiya va hayot manbai semalari joylashadi. Yaqin periferiyada duogo'ylik, sabr, himoya, oilaviy birdamlik va avlod davomiyligi semalari mavjud. Uzoq periferiyada esa ijtimoiy baho, nasl, qiz tarbiyasi, oilaviy obro' va jamiyatdagi ayol mavqei bilan bog'liq ma'nolar namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek maqollarida "ona" konsepti muhim lingvokulturologik birlik sifatida namoyon bo'ladi. Har ikki xalq paremiologiyasida ona mehr, hayot, tarbiya va avlod davomiyligi bilan bog'liq holda talqin qilinadi. O'zbek maqollarida ona obrazi ko'proq muqaddaslik, mehr, duo, sabr va oilaviy birdamlik orqali ifodalansa, ingliz maqollarida ona tarbiyasi, ijtimoiy ta'siri va farzand shaxsiyatining shakllanishidagi roli kuchliroq aks etadi. Demak, "ona" konsepti umumiy insoniy qadriyatlarni ifodalashi bilan birga, har bir xalqning milliy-madaniy dunyoqarashini ham yoritib beradi. Maqollar tahlili shuni tasdiqlaydiki, ona obrazi xalq ongida faqat oilaviy shaxs emas, balki ma'naviy qadriyat, tarbiya manbai, avlod davomiyligi va mehr ramzi sifatida yashaydi. Shu sababli "ona" konseptining ingliz va o'zbek maqollaridagi semantik maydonini o'rganish paremiologiya, lingvokulturologiya, konseptologiya va qiyosiy tilshunoslik uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dundes A. *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb*. – New York: Garland Publishing, 1981.
2. Karasik V. I. *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
4. Mahmudov N. *Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab*. – Toshkent: Fan, 2012.
5. Mieder W. *Proverbs: A Handbook*. – Westport: Greenwood Press, 2004. – 304 p.
6. Norrick N. R. *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*. – Berlin: Mouton, 1985. – 213 p.
7. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
8. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. *Hikmatnoma: O'zbek maqollarining izohli lug'ati*. – Toshkent: O'zbekiston Sovet Ensiklopediyasi Bosh redaksiyasi, 1990.
9. Taylor A. *The Proverb*. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1931. – 223 p.
10. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 317 p.

11. O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1989.
12. Preston T. A Dictionary of English Proverbs and Proverbial Phrases: With a Copious Index of Principal Words. – London: Whittaker & Co., 1880.